

MOERASKARTELBLAD IN HET HAESELAARSBROEK, ECHT

H.J.M. van Buggenum, Rijdtstraat 118, 6114 AM Susteren

I.C.J.M. Janssen, Rijdtstraat 116, 6114 AM Susteren

J.H.J. Klinckenberg, Weverstraat 5, 6101 GZ Echt

Het Moeraskartelblad (*Pedicularis palustris*) is een parasitair levende plantensoort die in ons land als gevolg van waterwinning, ontwatering, ontginning en bemesting sterk achteruit is gegaan. Na 1950 is de soort in 182 uurhokken gevonden, maar de laatste decennia zijn vele vindplaatsen verloren gegaan. De soort behoort in Nederland tot de zeldzame en vrij zeldzame soorten. In Limburg was de soort bekend van drie vindplaatsen: omgeving Weert, Schinveld en Epen-Vaals (VAN DER HAM, 1985). Momenteel staat Moeraskartelblad in de Limburgse Lijst van bedreigde planten te boek als (vermoedelijk) uitgestorven voor 1950 (CORTENRAAD & MULDER, 1998). Plotseling duikt zij weer op, in het Haeselaarsbroek te Echt.

NATUURHERSTELPROJECT HAESELAARSBROEK

De nieuwe vindplaats betreft een gedeelte van het natuurherstelproject Haeselaarsbroek van de gemeente Echt, gelegen aan de voet van het zogenaamde Hoogterras van de Rijn (Koningsbosch). Het terrein bestond voor de ontginning, in het begin van de twintigste eeuw, uit een uitgestrekt kwel- en moerasgebied. De laatste tientallen jaren was het circa 25 ha grote gebied door middel van ontwateringsgreppels geschikt gemaakt voor een bosbouwkundige functie in de vorm van sparrenplantages. Aan de rand van het gebied was een vochtig weiland aanwezig. In 1994 heeft de gemeente een herinrichtingsplan laten opstellen.

In de winter van 1995/1996 is ongeveer de helft van dit plan gerealiseerd. Bomen zijn geroid, stobben zijn verwijderd, de oude strooisellaag is afgevoerd en de ontwateringsgreppels zijn dichtgeschoven. Bovendien zijn enkele poelen aangelegd en is er een nieuw (bron-)beekje gegraven. Het beheer van het

FIGUUR 1
Fraai bloeiend exemplaar
van het Moeraskartelblad
(foto: Inge Janssen;
26 juni 2000).

terrein bestaat momenteel uit extensieve jaar-rondbegrazing door Galloway-runderen.

MONITORING

Een groot aantal aspecten op het gebied van abiotiek, flora en fauna wordt door verschillende personen en organisaties gemonitord. Hierover is inmiddels een eerste rapportage afgerond, waarin onder andere aandacht wordt besteed aan de ontwikkeling van de vegetatie in de pionierfase tot en met 1998 (VERBEEK, 1999). In 2000 is wederom uitgebreid onderzoek verricht. Op het gebied van de flora betreft het: het maken van verspreidingskaartjes van aandachtsoorten, het opstellen van soortenlijsten per ecotoop, het maken van vegetatieopnamen en het vervaardigen van een vege-

tatiekaart (JANSSEN, 2000). Eind mei werd tijdens een bezoek aan het onderzoeksgebied een kartelblad gevonden. Alhoewel bij de vondst van vijf bloeiende exemplaren in eerste instantie aan Heidekartelblad (*Pedicularis sylvatica*) werd gedacht, bleek het bij nadere determinatie daadwerkelijk om Moeraskartelblad te gaan (figuur 1). In juni werd nog een tweede vindplaats van Moeraskartelblad ontdekt. In totaal zijn circa twintig exemplaren van deze soort gevonden. Van beide locaties is een vegetatieopname gemaakt (tabel I).

OMSCHRIJVING VAN DE VINDPLAATSEN

Beide vindplaatsen van het Moeraskartelblad hebben zich vanuit een volledig kale, afgeplag-

de bodem de afgelopen jaren verder ontwikkeld. Momenteel zijn vooral de russen aspect-bepalend. Het gaat om Pitrus (*Juncus effusus*), Biezeknoppen (*Juncus conglomeratus*), Zompurus (*Juncus articulatus*) en Veldrus (*Juncus acutiflorus*). Verder groeit er onder andere Waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*), Moeraswalstro (*Galium palustre*), Egelboterbloem (*Ranunculus flammula*) en Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*). De aanwezigheid van deze soorten sluit goed aan bij een van de standplaatsbeschrijvingen door WEEDA *et al.* (1988).

In de kwelzone van het Haeselaarsbroek ontwikkelt zich op vele plaatsen een vegetatie met veenmos (*Sphagnum spec.*). Hierin zijn Moerasviooltje (*Viola palustris*) en verschillende zegges (o.a. *Carex curta*, *Carex nigra*, *Carex panicea* en *Carex echinata*) opvallende soorten. Op nog onbegroeide plekken wordt Kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*) aangetroffen, terwijl in het water lokaal Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*) voorkomt. Het grootste deel van het terrein bevindt zich in het stadium van rompgemeen-

schappen: RG *Juncus effusus*-[Molinietalia/Lolio-Potentillion] en RG *Carex panicea-Succisa pratensis*-[Junco-Molinion].

De laatste twee jaar breidt de spontane opslag van houtige gewassen zich overal uit en bereikt plaatselijk al een hoogte van ruim twee meter. Het gaat onder meer om Grauwe wilg (*Salix cinerea*), Ruwe berk (*Betula pendula*) en Zachte berk (*Betula pubescens*).

Uit de gemaakte vegetatieopnamen (tabel 1) valt af te leiden dat het Moeraskartelblad deel uitmaakt van een standplaats met kenmerken van de Rompgemeenschap Zwarte zegge-Moerasstruisgras [Verbond van Zwarte zegge] oftewel RG *Carex nigra-Agrostis canina*-[Caricion nigrae]. Het talrijk voorkomen van de hierboven vermelde soorten in de nabije omgeving van de vegetatieopnamen duidt op een mogelijk verdere ontwikkeling tot de Associatie van Moerasstruisgras en Zompzegge (Carici curtae-Agrostietum caninae). Of deze associatie zich in voldoende omvang zal handhaven hangt mede af van het gevoerde begrazingsbeheer, waardoor een volledige verbossing van het

Haeselaarsbroek moet worden voorkomen. Ook het Moeraskartelblad, als een van de kensoorten van de Klasse der Kleine zeggen (Parnocaricetea), zal hierbij zijn gebaat.

HERKOMST

Volgens de literatuur is Moeraskartelblad een zeer kritische soort, die geen reserve opbouwt van kiemkrachtige zaden. Hoe kan de soort zich dan in het Haeselaarsbroek hebben gevestigd? Het is mogelijk dat het hier om een ongewilde of juist bewuste introductie gaat. Het gebied is vrij toegankelijk en wordt door talrijke dagjesmensen en natuurliefhebbers uit alle windstreken bezocht. Ook is het mogelijk dat zaadtransport heeft plaatsgevonden door de machines die hier enkele jaren geleden de natuurherstelmaatregelen hebben uitgevoerd. Uiteraard kan ook sprake zijn van een transport door onder andere de vele trekvogels die het gebied bezoeken. Of blijft een gedeelte van het zaad toch langer kiemkrachtig dan over het algemeen wordt aangenomen? Hoe het ook zij, Limburg is voornog een nieuwe vindplaats van deze interessante plantensoort rijk.

SUMMARY

NEW FIND OF MARSH LOUSEWORT (*PEDICULARIS PALUSTRIS*) IN LIMBURG

This article describes a new discovery in Limburg of Marsh lousewort (*Pedicularis palustris*), a plant species which had probably not been found in this province for the last 50 years. The location is a five-year-old habitat restoration project aiming at the recovery of a former marshy habitat.

LITERATUUR

- CORTENRAAD, J., & T. MULDER, 1998. Actualisering van de Lijst van bedreigde planten in Limburg. Natuurhistorisch Maandblad 87 (7): 161-170.
- HAM, R.W.J.M. VAN DER, 1985. Moeraskartelblad. In: Atlas van de Nederlandse Flora 2. Zeldzame en vrij zeldzame soorten. J. Mennema *et al.* (red.) Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema.
- JANSSEN, I.C.J.M., 2000. Monitoring van het ecologisch herstel van het Haeselaarsbroek in het brongebied van de Pepinusbeek 2000. Nijmegen: Katholieke Universiteit.
- VERBEEK, P.J.M., 1999. De ontwikkelingen van flora en fauna, beheersvisie en toekomst van het natuurherstelproject Haeselaarsbroek 1998. Nijmegen: Bureau Natuurbalans/Limes Divergens.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA, 1988. Nederlandse ecologische flora. Wilde planten en hun relaties 3. IVN, Vara, Vewin.

TABEL 1

Vegetatieopnamen van de twee vindplaatsen van het Moeraskartelblad in het Haeselaarsbroek (schaal Braun-Blanquet).

Locatie	1	2
Ax	192.1	192.2
Ay	342.1	342.0
Datum 2000	27 mei	22 juni
Opp. (mxm)	3x3	3x3
Hoogte kruidlaag (cm)	40(-50)	50(-80)
Hoogte houtige opslag (cm)	80	50
Totale bedekking kruidlaag	80%	50%
Totale bedekking moslaag	10%	40%
Totaal aantal soorten (exclusief moslaag)	17	18

<i>Juncus effusus</i>	3	r	Pitrus
<i>Juncus acutiflorus</i>	2b	3	Veldrus
<i>Sphagnum species</i>	2a	3	Veenmos spec.
<i>Agrostis canina</i>	l	2m	Moerasstruisgras
<i>Potentilla erecta</i>	+	r	Tormentil
<i>Lysimachia vulgaris</i>	+	-	Grote wederik
<i>Juncus conglomeratus</i>	+	r	Biezeknoppen
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	+	+	Waternavel
<i>Holcus lanatus</i>	+	r	Gestreepte witbol
<i>Festuca pratensis</i>	+	-	Beemdlangbloem
<i>Eleocharis palustris</i>	+	-	Waterbies
<i>Cirsium palustre</i>	+	r	Kale jonker
<i>Pedicularis palustris</i>	r	r	Moeraskartelblad
<i>Carex echinata</i>	r	-	Sterzegge
<i>Salix cinerea</i>	r	r	Grauwe wilg (jonge opslag)
<i>Salix aurita</i>	r	+	Geoorde wilg (jonge opslag)
<i>Drosera intermedia</i>	r	-	Kleine zonnedaauw
<i>Lotus uliginosus</i>	r	l	Moerasrolklaver
<i>Juncus bufonius</i>	-	r	Greppelrus
<i>Juncus bulbosus</i>	-	+	Knolrus
<i>Trifolium repens</i>	-	r	Witte klaver
<i>Molinia caerulea</i>	-	+	Pijpestrootje
<i>Phragmites australis</i>	-	+	Riet
<i>Betula pendula</i>	-	+	Ruwe berk (kiemplant)